

PRAKTISCHE HANDLEIDING VOOR HET ONTWERPEN VAN DE OPENBARE RUITMEN
VAN DUURZAME WIJKEN

- AANBEVELING TER04 29/06/11

KANSEN CREËREN VOOR EEN GEVARIEERDE SOCIALE INTERACTIE

Het creëren van kansen voor een gevarieerde sociale interactie in de openbare ruimte, draagt bij tot een versterking van de solidariteit en de sociale cohesie en zodoende tot de vorming van een duurzamere samenleving die oog heeft voor de kwaliteit van haar leefomgeving.

PRINCIPES

De stedelijke openbare ruimte is de eerste pijler van een sociaal leven dat gevoed wordt door verblijfs- en verplaatsingsactiviteiten.

Over het algemeen hebben de uitbreiding en de verdichting van de stad die vanaf de jaren 1960 plaatsvonden, alsook de zonering van het grondgebied tot een predominantie van de verplaatsingsfunctie geleid ten koste van de verblijfsfunctie.

Moricharplein in Sint-Gillis

BENADERING

Het inrichten van de openbare ruimten om de contacten tussen personen te bevorderen, kan gemeenschappelijke belangen stimuleren en intensifiëren en kan bijdragen tot de ontwikkeling van een groepsgevoel dat de bewoners responsabiliseert ten overstaan van hun omgeving. De versterking van de solidariteit die hieruit voortvloeit, concretiseert de voordelen van de stedelijke nabijheid.

De benadering die in de fiche wordt voorgesteld, beoogt het uitdenken van de inrichting van de openbare ruimte in het licht van haar sociale functie in de meest ruime zin van het woord. Zodoende wordt een openbare ruimte *“un espace accessible n’importe quand - c’est-à-dire n’ayant ni heure d’ouverture, ni heure de fermeture : rues, places publiques –, par n’importe qui, sans aucune discrimination, pour des activités qui ne sont pas nécessairement explicitement déterminées, à condition que celles-ci se conforment à un*

*règlement d'usage, établi par l'autorité publique*¹ ('een op eender welk moment toegankelijke ruimte – d.w.z. zonder openingsuren of sluitingsuren: straten, openbare pleinen – voor eender wie, zonder enige discriminatie, voor activiteiten die niet noodzakelijkerwijs expliciet vastliggen en op voorwaarde dat deze zich richten naar een gebruiksreglement dat werd opgesteld door de overheid').

Het samenvloeien van de behoeften en verzuchtingen van bewoners en gebruikers impliceert een samenwerking met alle betrokken actoren in de verschillende ontwerp- en uitvoeringsfasen. Bij dit proces is het van essentieel belang dat elke tussenkomenende partij wordt beschouwd als een volwaardig "expert" ten aanzien van de desbetreffende locatie: de bewoners en de gebruikers door hun gewoonte om gebruik te maken van de plek, de vertegenwoordigers van de gemeentelijke diensten door hun ervaring als beheerder en de ontwerpers door hun competenties op het vlak van verbeeldingskracht en technische kennis. De moeilijkheden die men kan ervaren bij het betrekken bij het project van bepaalde minderheidsgroepen van de bevolking, kan ontweken worden door initiatieven te organiseren, zoals studies naar de sociale praktijken in de wijk, ontmoetingen met bevoorrechte getuigen en feestelijke evenementen die de ideale gelegenheid vormen om de verbetering van de plek te bespreken en erover van gedachten te wisselen. Zo werd er bv. door het BIM een inventaris opgesteld van de sport- en speluitrustingen in Brussel om een echt "speelnetwerk" te kunnen uitbouwen voor de jeugd.

INDICATOREN

De doeltreffendheid van deze sociale toe-eigeningsmogelijkheden kan gemeten worden met behulp van diverse indicatoren, waarvan de belangrijkste de volgende zijn:

- het daadwerkelijke gebruik van de openbare ruimten door verschillende sociale groepen die in de desbetreffende sociale omgeving wonen of er vaak komen;
- het gevoel van welzijn en veiligheid in de openbare ruimte;
- de mate van betrokkenheid van de bewoners bij de projecten die verband houden met hun wijk en de vitaliteit van de formele en informele wederzijdse hulpnetwerken alsook van de verenigingssector;
- de fysieke toegankelijkheid van de ruimten in termen van gebruik (openingsuren, toegankelijkheid voor PBM, enz.);
- de mate waarin de omwonenden zich de ruimten toe-eigenen en hun neiging om deze te verdedigen tegen elke vorm van aantasting (beschadiging, ongepast bezoek of gebruik, enz.)

DOELSTELLINGEN

Om deze kwaliteit van sociaal leven in de openbare ruimte te bereiken, kunnen 7 prioritaire doelstellingen worden nagestreefd, zonder dat er tussen hen een prestatiegradatie geldt en gelet op het feit dat elk van hen in meerdere of mindere mate kan worden uitgewerkt:

- het vergemakkelijken van de uitoefening van verblijfsactiviteiten: uitdenken van polyvalente en gedeelde openbare ruimten die voor de noodzakelijke beschikbaarheid voor onvoorzienbare activiteiten zorgen (vgl. fiche TER03);
- het groeperen van het stadsmeubilair om de synergie tussen de verschillende vormen van gebruik te vermenigvuldigen en de omliggende ruimte vrij en beschikbaar te maken;
- het verminderen van het aantal en de snelheid van private gemotoriseerde voertuigen (vgl. fiche TER03 en fiche TER05);
- het differentiëren van de stedelijke sferen (door de gebruikstijden in aanmerking te nemen);

¹ REMY J. et VOYE L., 1981, *Ville, ordre et violence*, Paris, éd. Presses Universitaires de France, p.93.

- het valoriseren van de verhoudingen tussen openbaar en privé: gebouw en openbare ruimte zijn bepalend voor elkaar; als verticale grenzen van de openbare ruimte zorgen de gevels van het gebouw voor een geheel van relationele mogelijkheden (vgl. ecoconstructiefiche TER01);

Joseph Brandstraat in Schaarbeek

Wijk Rieselfeld in Freiburg

- het betrekken van de bewoners, de gebruikers en de besturen bij het openbare-ruimteproject en dat vanaf de ontwerpfase, het uitwerken en implementeren van participatie- en evaluatieprocessen (vgl. fiche TER01);
- het promoten van het bundelen van de middelen (afval, mobiliteit, water, energie, ...) (vgl. fiche ENE03).

KEUZE-ELEMENTEN

TECHNISCHE ASPECTEN

- Over het algemeen vinden de voetgangersverplaatsingen en de gewone verblijfs- en ontmoetingsactiviteiten plaats langs beschermende en aantrekkelijke gevels. Daar waar de voorwaarden voor de inrichting van gedeelde ruimten niet vervuld zijn, moeten de weg- en voetpadruimten zo veel mogelijk in het voordeel van de voetgangers worden verdeeld. Zo is deze verdeling bv. voor de belangrijke wegen van Barcelona gelijk (50/50). Van de toe-eigening van middenbermen (wegen of pleinen) om er meubilair of inrichtingen in te voorzien, die aanzetten tot verblijfsactiviteiten, kan dan weer sprake zijn, van zodra hun afmetingen hiertoe volstaan (grootorde: minimum 15 m breed). Over het algemeen is het evenwel zaak om de voorkeur te geven aan wegprofielen die het verkeer van gemotoriseerde voertuigen in hun middengedeelte voorzien.
- De inrichting van de openbare ruimte moet de nodige parkeerruimte omvatten en bevoorrechten voor de diverse vormen van gedeeld vervoer (gedeelde auto's, villo, wijkcaddy, ...)

MILIEUASPECTEN

- Door het groeperen van het meubilair kan er zuinig omgesprongen worden met bodem, materiaal en grijze energie (diverse vormen van gebruik van de dragers, polyvalentie van de toe-eigeningen);
- De differentiatie van de stedelijke sferen (bezoeksfrequentie, gebruiksrhythme, ...) vergemakkelijkt het beheer van de verlichting (dimfunctie) en het geluid.
- De inrichting van overgangsruidten (publiek/privé) in de open lucht maakt de realisatie mogelijk van een natuurlijke netwerk (plantaardige continuïteit door de aanleg van voortuinen) evenals de integratie van fietsenstallingen en afvalbeheerinrichtingen.
- De locatie van de openbare ruimten die gewijd zijn aan rust, kinderspelen en/of gezelligheid moet geoptimaliseerd worden in functie van de microklimaten die eigen zijn aan stedelijke omgevingen.

ECONOMISCHE ASPECTEN

- De groepering van het meubilair drukt de investerings- (gemeenschappelijke funderingen en dragers, ...) en onderhoudskosten (verhoogde sociale controle, vermindering van de verplaatsingstijden)
- De goede overeenstemming van het lichtplan met de avondlijke en nachtelijke praktijken op de locaties drukt de verlichtingskosten (gedifferentieerd vermogen, ...)
- De activering van de openbare ruimte via de gevels (voldoende aantal deuren en vensters, vitrines, terrassen, ...) vergroot de kansen op sociale controle en verkleint zodoende de kosten voor de handhaving van de orde.
- Het delen van middelen (transportmiddelen, ...) en de schaalvoordelen die dit oplevert, resulteert in aanzienlijke besparingen voor de bewoners en gebruikers van de stad.

MAATSCHAPPELIJKE EN CULTURELE ASPECTEN

- Hoe zeldzamer en druk bezochter de openbare ruimte, hoe meer de inrichting ervan rekening dient te houden met een beschikbaarheid voor de verschillende mogelijke vormen van toe-eigening (vrije ruimte, polyvalent meubilair, ...)
- De diversiteit van de stedelijke sferen maakt dat een uitgebreid gamma van gedragingen (alleen zijn, met burens, met een groep, als lid van een menigte, ...) tot uiting gebracht kan worden, dat van de stedeling een rijker en complexer wezen maakt.
- De inrichting moet de triangulatieverhoudingen vergemakkelijken en stimuleren, waarmee iemand in contact komt met één of meerdere andere personen door de tussenkomst van een derde element (evenement, voorwerp). Zo zijn in Parijs bv. de Vélib-stations uitgegroeid tot onverwachte plaatsen voor het leggen van sociale contacten, waarbij de fiets de aanleiding vormt voor tal van uitwisselingen – technische vragen, delen van ervaringen, gemeenschap van 'vélibiens', ...
- Om de plaats van het kind in de stad te kunnen uitdenken, moet absoluut diens behoefte om te spelen in de openbare ruimte in aanmerking worden genomen. Studies² hebben aangetoond dat het bezoek van kinderen aan gewone openbare ruimten in de buurt, hun verbeeldingskracht en hun sociale vaardigheden zou versterken. Het is dan ook zaak om in het ontwerp van de openbare ruimten elementen op te nemen, die zich lenen tot een ludieke toe-eigening door de kinderen, zonder daarom specifieke inrichtingen te voorzien die hiertoe bedoeld zijn.

DE JUISTE KEUZE MAKEN

- Het zijn niet alleen de verblijfsactiviteiten die kansen bieden op sociale interactie. Dat geldt ook voor verplaatsingen, wanneer het om kwalitatieve verplaatsingen gaat, d.w.z. wanneer deze in eerste instantie beschouwd worden als een vorm van sociaal gedrag en niet als een technische aangelegenheid. Het te voet gaan, het zich verplaatsen met de fiets en het gebruikmaken van het openbaar vervoer hebben met elkaar gemeen dat ze van het traject van A naar B geen blanco, onbetekenend moment maken, dat zoveel mogelijk beperkt dient te worden, maar wel een moment van burgerlijke participatie en karaktervorming en dat los van het besef dat men ervan op het moment zelf kan hebben.
- De inrichting van de openbare ruimte versterkt of ontraadt gedragingen van individuen waarvoor de verklaring gezocht dient te worden in hun economische, sociale en culturele levensomstandigheden. Gedragsproblemen mogen dan ook niet al te snel worden toegeschreven aan een probleem met het ontwerp van de inrichting. Zo is het a priori bv. niet opportuun om banken te elimineren of niet te installeren uit vrees dat ze een katalysator zouden kunnen vormen voor ongewenst gedrag, omdat men ze daarmee tezelfdertijd ook zou ontzeggen aan de hele bevolking. In tegendeel, het vermenigvuldigen van het aantal banken zou het probleem net kunnen oplossen door de gevreesde concentratie te verdunnen.

² http://europa.eu.int/comm/environment/youth/air/kids_on_the_move_fr.pdf:

AANVULLENDE INFORMATIE

ANDERE TE RAADPLEGEN FICHES

- Ecoconstructiefiche TER01: Gelegenheid bieden voor sociaal verkeer.
- Fiche TER03: Het delen van de ruimte promoten.
- Fiche TER05: De ecomobiliteit van personen en goederen bevoorrechten.
- Fiche ENE01: De impact van de openbare verlichting op het milieu verminderen.

BIBLIOGRAFISCHE REFERENTIES

1. Algemene werken:

- REMY J. et VOYE L., 1981, *Ville, ordre et violence*, Parijs, ed. Presses Universitaires de France, p. 93.
- ALEXANDER A., ISHIKAWA S. et SILVERSTEIN M., 1977, *A pattern language*, New York, ed. Oxford University Press,
- CARMONA M., HEATH T., OC T. et TIESDELL S., 2003, *Public places – Urban spaces: the dimensions of urban design*, Oxford, ed. Architectural Press.
- Fondation Roi Baudouin, 1984, *Le mobilier urbain*, Brussel, ed. FRB.
- GEHL J., 2001, *Life between buildings*, Kopenhagen, ed. The Danish architectural press (fifth edition).
- HERTZBERGER H., 1991 *Lessons for students in architecture*, Rotterdam, ed. 010 Publishers.
- JACOBS J, 1991, *Déclin et survie des grandes villes américaines*, Luik, ed. Mardaga.
- TOUSSAINT J.-Y., ZIMMERMAN M., 2001, *User, observer, programmer et fabriquer l'espace public*, Lyon, éd. Presses Polytechniques et Universitaires Romandes.

2. Websites:

- http://www.pps.org/great_public_spaces/
- http://www.lillemetropole.fr/gallery_files/site/124009/145910.pdf
- http://europa.eu.int/comm/environment/youth/air/kids_on_the_move_fr.pdf:

